

Pietismen paa Ribeeegnen.

Af Forst. *F. Elle Jensen.*

Skals.

Da Frederik IV.s 2. Hofpræst, *Joh. Oxsen*, 1712 blev udnævnt til Biskop i Ribe, fik Stiftet i ham sin første pietistiske Tilsynsmand. Da han imidlertid allerede Aaret efter blev forflyttet til Aarhus, kom han som rimeligt er ikke til at faa nogen videre Indflydelse paa Præster og Menigheder, men hans kirkelige Indstilling fremlyser klart af de Synodalmonita, han udstedte ved de tre Landemoder, han ledede. I det første, i Ribe, paalagde han „kærligt og hjerteligt“ Gejstligheden med Flid og Nidkærhed at „føde den Hjord“, som den skulde lede, og med sand Lærdom og godt Eksempel føre de Sjæle til Gud, som var den betroet, ligesom han samme Aar i Varde indskærpede den saavel at drage Omsorg for Undervisningen i Børnelærdommen som i Prædiken at revse aabenbare Synder som Eder Guds Navns Misbrug, Drik, Svir og Underfundighed; de der holdt Bedetimer (gudelige Forsamlinger) skulde gøre sig al mulig Flid for, at det skete med Ærbødighed i Herrens Frygt. Ved sit sidste Landemode 1713 sagde han, at han paa sine Visitatser i Sognene havde forefundet stor Vankundighed; Menighederne vidste ikke, at deres Tro var grundet paa Bibelen, ja end ikke, hvad det var for en Bog, hvorfor Nødvendigheden af ved Katekisation og Indførelse af Lærebøger at føre baade unge og

gamle til Guds salige Kundskab atter fremhævedes.¹⁻²⁾

Den haarde Dom over Forholdene i Stiftet, som Biskoppen har fældet, taler næppe til Gunst for hans Menneskekundskab. Utvivlsomt har det mange Steder staaet sløjt til med Hensyn til Almuens kristelige Oplysning, men at de Menigheder, han har besøgt skulde være aldeles uvidende, er dog lidet troligt. Det daarlige Indtryk, Ogsen har faaet, kan ogsaa delvis have haft sine Aarsager i, at han ikke selv har forstaaet at spørge paa den rette Maade, ligesom Bøndernes Skyhed overfor den ukendte Embedsmand kan have spillet ind.

Ogsens Eftermand, Biskop *Laurids Thurah* (1713-31), var ikke Pietist, men han stod neutralt overfor Bevægelsen, der iøvrigt kun et enkelt Sted i Stiftet (Stauning og Skern) optraadte aggressivt. Derimod kom det med Ribe som Hovedbrændpunkt til stærke Brydninger under den følgende Tilsynsmand, *Mt. Anchersen* (1731—41). Thi i Modsætning til sin Forgænger, der synes at have været en rolig og besindig Mand, var han, der iøvrigt gjaldt for en fremragende Orientalist, hidsig og opfarende af Natur, og da han desuden var meget konservativ og yndede at bruge sin Myndighed, var det ikke mærkeligt, at han tørnede voldsomt sammen med det pietistiske Røre, som netop i hans nærmeste Omgivelser antog en særlig yderliggaaende Skikkelse.

Allerede paa Varde Landemode 1731, altsaa lige efter sit Komme til Stiftet, advarede han i et Synodalmonitum kraftigt mod saadanne Traktater og Katekismusforklaringer, som var fulde af nye og med den augsburgske Bekendelse ikke klart overensstemmende Udtryk, og som kun var daarligt oversat paa Dansk, ligesom han paalagde Gejstligheden at have Indseende

med, at Ungdommen kun blev oplært efter de Bøger, som i Forvejen var censureret af det theologiske Fakultet. Og da to Aar efter de pietistiske Præster Enevold Evald og P. N. Holst i Hovedstaden af Samvitighedsgrunde var blevet fritaget for at meddele Absolutionen ved Skriftemaalet, drog han — ogsaa ved Varde Landemode — heftigt til Felts mod den „Fortørnelse og Forargelse“ for Guds Kirke, som af „tven- de urolige Hoveder i København har været yppet“, og formanede til at holde Øje med Præster, Studenter og andre gejstlige, saa deres eventuelle Overtrædelser og Uoverensstemmelser med den augsburgske Konfession kunde blive anmeldt for ham og straffet efter Loven.

Dette var imidlertid kun Forpostfægtninger, thi det varede ikke længe, inden Biskoppen fik Bevægelsen lige ind paa Livet, idet det stærke Røre, som netop i disse Aar gjorde sig gældende i Hovedstaden, hvor Pietister og ortodokse forkætrede og bekæmpede hinanden paa det voldsomste,³⁾ forplantede sig til Ribe. Formidleren var den nye Præst ved Hospitalskirken, *El. Beyerholm* (1731—37), som hørte hjemme paa Pietismens venstre Fløj. Hans Forkyndelse, der ikke alene sigtede mod at vække Mennesker op af Syndesøvnen, men foreskrev visse bestemte Oplevelser som Betingelse for Omvendelsen, vakte hurtigt stor Opsigt i Byen, og han fik efterhaanden adskillige Tilhængere, som heltud delte hans Meninger; blandt dem var nogle af Katedralskolens Hørere, og han fik vistnok ogsaa stor Indflydelse paa Kapellanen i Hygum, *Peder Jacobsen Hygom*. Tonen indenfor Kredsen var mørk og fanatisk; naturligvis angreb man alle verdslige Forlystelser, og man anerkendte som kristne Brødre kun dem, der som de selv havde gennemgaaet

en haard Bodskamp med Angst og Fortvivlelse, før de naaede frem til Troen. „Har du været i Helvede?“ var derfor et Spørgsmaal, man ofte rettede til søgende Sjæle, og hertil skulde der da svares ja eller i alt Fald: „Nej, men jeg haaber snart at komme der!!“

Sidst i 1734 indkom der Klage til Biskoppen fra Hygum over Kapellanen, der sluttede sig nøje til Vækkelsen i Ribe og helt virkede i dens Aand.⁴⁾ Peder Hygom, der var Søn af den stedlige Sognepræst, var født 1692 og havde efter at have taget Embeds-eksamen i København studeret et Aars Tid i Kiel, hvor han antagelig er blevet grebet af de pietistiske Tanker. Siden blev han Kapellan og 1730 Sognepræst for Lintrup og Hjerting, men opgav 1732 sit Embede for at være Medhjælper hos sin gamle Fader. Om hans tidligere Forkyndelse vides intet; formodentlig har den dog hele Tiden været præget af den nye Fromhedsretning, ogsaa før han kom under Beyerholms Paavirkning, men paa den anden Side er det temmelig sandsynligt, at denne har ført ham længere til venstre. I alt Fald havde hans Prædiken paa den Tid, Talen her er om, en haardt dømmende og afgjort lovmæssig Klang, og man vil derfor let forstaa, at han med den Tilbøjelighed til kun at se hvidt eller sort, som kendetegner den senere Biskops Visitatsberetninger, meget let maatte komme i Strid med dem af Menigheden, som ikke fulgte ham i eet og alt.

Følgen af hans nidkære Arbejde blev, at der kom en stor Vækkelse i Sognet, Sværgen og Banden tog af, Helligdagsarbejde, Krogang og Svir hørte op, og Julelegene kunde ikke trives mere. Derimod flokkedes man Søndag Aften i Præstegaarden for at høre Prædikenen gentaget, ligesom adskillige indfandt sig Søgnedagsaftener for at raadføre sig med Kapel-

lanen eller hans Fætter, den theologiske Kandidat *Niels Astrup*, der var Huslærer for hans Børn og ligeledes meget afgjort sluttede sig til de vakte.⁶⁾

Men det skarpe Skel, Hygom drog mellem sine Tilhængere og de andre, satte meget ondt Blod, og der opstod en stærk Gæring i Menigheden, ja det kunde endog ske, at de religiøse Mellemværender mellem Folk ved Sammenkomster gav sig temmelig haandfaste Udslag, og den gamle Sognepræst var meget betænkelig. Forøvrigt kan man ikke undre sig over, at Bønderne tidt ikke forstod og derfor ligefrem mistydede mange af de i de pietistiske Kredse gængse Udtryk og Talemaader, som Kapellanen anvendte i sine Prædikener, og Klagen over ham gik da derfor bl. a. ogsaa ud paa, at han lærte „Saliggørelse ved Lovens Gerninger“ og sagde, at Arbejdet skulde afskaffes, eftersom de omvendte faar alt, hvad de behøver.

I sin Erklæring til Biskoppen i Anledning af Besværingen afviste Hygom imidlertid fuldstændig de mod ham rettede Ankeposter, mens han paa den anden Side gjorde sin foresatte opmærksom paa de store Forandringer til det bedre, som Vækkelsen havde medført i Sognet, og hermed var maaske Sagen standset, hvis ikke 14 Mænd fra Fæsted og Harreby var fremkommet med en ny Klage. Det hed heri, at Hygom sagde, at Luthers Lære først nu blev ret forkyndt, og at han i Kirken bad for nogle, som han kaldte omvendte, rimeligvis dem, der kom i hans Hus, „men os i de vestre Byer, Fæsted og Harreby, kalder han dem af Sodoma og Gomorra og siger, der er kun een Loth derudi.“

Hygom maatte nu atter erklære sig, hvad han gjorde i en meget lang Skrivelse til Biskoppen med

en vidtløftig Redegørelse for sit pietistiske Stade og dets Overensstemmelse med Luthers Ord. Yderligere fortalte han om Forholdene i Sognet, at selv Børn paa 12 à 14 Aar nu forstod, at sand Kristendom ikke bestaar i udvortes Ærbarhed og død Trø til Kristi Fortjeneste, mens der var andre, som kaldte sig Lutheranere, der opførte sig som Hedninger i deres Sinds Forfængelighed. Han frygtede, at de fleste af dem, der talte om Luthers Lærdom, i Virkeligheden var lige saa fremmede for hans Lære om den sande Omvendelse — et Ord man ikke kan lide — som for Konfucius' Lære. Den sande Omvendelse begynder nemlig med en Hjerternes Sønderknuselse, der mærkes som en Kval i Samvittigheden og en Følelse af Døden.

Paa Grund af de tilspidsede Forhold i Sognet og for at skaffe Ro til Veje tog Biskop Anchersen først i 1735, midt i Vinterens Hjerter, paa Visitats i Hygum. Den begyndte i Præstegaarden med en 4-Timers Katekisation, som maa være faldet ud til Biskoppens Tilfredshed, thi da han derefter mødtes med Bønderne i Kirken, var han paa Forhaand indtaget imod dem, muligvis ogsaa fordi han, Embedsmanden, ansaa deres Klage over deres Sjælesørger for noget af en Insubordination.⁶⁾ Da han nu spurgte, om de havde noget at besvære sig over, blev der stor Tumult i Forsamlingen, saa Anchersen fandt sig beføjet til i Guds og Kongens Navn at befale dem at være rolige, da de ellers vilde ifalde Straf, men endelig fik man da sagt, at Hygom førte „ny Lærdom“, idet han talte om „Bodskamp“, „salig Fortvivlelse“ og andet, som de ikke forstod. Hertil svarede Biskoppen vredt: „Prædiker han anderledes end jeg? Vil I være klogere end eders Lærere?“ og sam-

menlignede dem med de oprørske Israels Børn i Ørkenen; en Mand, der enfoldigt bad om, at de maatte beholde deres gamle Bibel, Katekismus og Evangelium, udlo han haanligt. Kapellanen, forklarede han, forkyndte ikke andet end Kristus og ham korsfæstet, og de Ord, han brugte, men som de ikke forstod, betød kun Pønitense, Anger og Ruelse; paa den anden Side formanede han dog den unge Præst til at undgaa alle den Slags nye og fremmede Talemaader og holde sig til de gamle og hævdvundne. Dette lovede Hygom, og da Bønderne fortolkede dette som dog en lille Sejr i Striden med Kapellanen, slog de sig til Taals med Biskoppens Erklæring om, at den rene Lære ikke var i Fare, saa Anchersen kunde rejse hjem med Følelsen af at have tilvejebragt Fred i Menigheden.

Maaske er det Beyerholm, som har meldt om Vækkelsen og Begivenhederne i Hygum til København, i alt Fald blev de ikke upaaagtede i Christian VI.s Omgivelser, hvor de saa langt fra at skade den unge Kapellan tværtimod i høj Grad bidrog til hans hurtige Avancement. 1738 blev han Præst ved Frue Kirke i Aarhus og Provst for Ning Herred, og allerede Aaret efter udnævntes han til Biskop i Christiania, men fik, inden han tiltraadte, den tilsvarende Stilling i Aarhus, hvor han virkede i udpræget pietistisk Aand og med stor Nidkærlighed til sin Død (1764).

Den af ham i Hygum fremkaldte Vækkelse viste sig imidlertid at være uden virkelig Livskraft; den faldt sammen omtrent lige saa hurtigt, som den opstod. Allerede 1744 skrev Biskop H. A. Brorson fra sin Visitats paa Stedet, at den var aftaget og næsten uddød, og hans senere Besøg i Sognet var ham lige saa lidt til nogen Opmuntring. Men Aarsagen er ikke

vanskelig at finde, og man forstaaer, at den herrnhutiske Emisær *Gert Hansen* havde Ret, naar han fra et Besøg hos Hygom skriver, at han hungrede mere efter Sandheden end efter Sjæle, og at han havde mere Visdom og Lærdom end „Grund.“⁷⁾ Hygom var med andre Ord doktrinær Pietist og vilde have Livet til at rette sig efter Paragrafferne, men derved forsyndede han sig mod den aandelige Udviklings Lov, og Resultatet blev derefter. Det var den yderliggaaende Retnings usunde og usalige Lære om Bods-kampen, der her gav Bagslag, og Sindene kunde ikke i det lange Løb holde sig oppe paa de Føleleshøjder, som de under Pres af Forkyndelsens voldsomme Ord var blevet jaget op til; for nogle blev det vel ogsaa i Samklang med Bevægelsens lovmæssige Karakter nærmest kun til en moralsk Vækkelse, saa det var ikke sært, om den tilsyneladende saa lovende Begyndelse i Virkeligheden ikke førte til noget.

Mens det lykkedes Biskop Anchersen, der mærkeligt nok her tog Pietistens Parti, at besværges Uroen i Hygum, kom det til at gaa helt anderledes i selve Ribe. I 1735 var et Par af de vakte Hørere i København for at tage theologisk Embedseksamen, og den Forbindelse, de ved den Lejlighed knyttede med de yderliggaaende Kredse, fik ikke ringe Betydning for Udviklingen af det religiøse Røre i Hjembyen, idet de ved deres Tilbagekomst saavel i hele deres Optræden som i de Prædikener, de holdt, i endnu højere Grad end tidligere gjorde sig til Talsmænd for den mørke Pietisme. At Biskoppen advarede dem, hjalp ikke, og snart opstod der som Følge af deres fanatiske Tale en stærk Gæring i Befolkningen.

Til sidst blev det Anchersen for meget,⁸⁾ og ved en Ordination om Efteraaret tog han Bladet fra Munden

og rettede i sin Tale et stærkt Angreb paa Pietisterne, der raabte Alarm og Ildløs, hvor ingen Fare var, og lagde Stød for de svage i Troen, ligesom han voldsomt angreb deres Lære om Bodskampen. „Forbandet være du med din Busskampf, til Helvede med din Busskampf“, udraabte han. Vi var, sagde han, kristne Mennesker fra Daabens Stund; derfor var det ogsaa galt at tale om vor „naturlige (d. v. s. gudløse) Tilstand“, og han beskyldte de vakte for Hovedhængeri, mens han forsvarede Dans ud fra Mirjams og Davids Eksempel.

Men næste Søndag svarede Beyerholm herpaa ved en Prædiken i Domkirken, hvor han ogsaa var Frosangsprædikant. Han talte da om de falske Veje og de falske Lærere, der sagde Fred, og der var ingen, og som skød Folk Puder under Armene ved f. Eks. at give dem Lov til „sømmelige Lystigheder“; de strøg i deres Prædikener alt over med løs Kalk, og naar man kun paa Sygesengen kunde sige: „Gud vær mig Synder naadig“, tog de det for gode Varer. Og han raabte — med tydeligt Henblik paa Bispen — Ve over dem, der havde brudt deres Daabs Pagt.

Et Par Dage efter blev den dristige Præst stævnet til Bispegaarden, hvor Anchersen i Nærværelse af Byens øvrige gejstlige spurgte ham, hvem han havde sigtet til. Beyerholm svarede, at det var ham, som førte Folk til den brede Vej, og det var ham, han havde tænkt paa forleden. Herover blev Biskoppen meget forbitret og begyndte — efter Beyerholms Fremstilling — at bande og sværge paa, at en af dem skulde miste Kjolen, hvortil den anden sagde: „Bort med den Sværgen, eders Højærværdighed; jeg kan

ikke taale at høre en Biskop saadan misbruge sin Tunge“. Anchersen udbrød da: „Se hvor man skal lade sig tiltale af saadant et Kreatur“ og rettede derefter et heftigt Angreb paa Beyerholms Tale. Denne mente dog, at meget skyldtes Misforstaaelse, men han indrømmede, at han kunde have sagt, at Gejstligheden var Baals Præster, og han mente, at en genfødt (d. v. s. omvendt) Lærer (d. v. s. Præst) ofte brugte Udtryk, andre ikke anvendte. Biskoppen formanede han til Omvendelse, thi ydre Kundskaber og Ceremonier var ikke nok.

En halv Snes Dage efter blev Beyerholm atter kaldt til Bispegaarden, hvor Anchersen for at lade Sagen falde forlangte ham til at underskrive en Afbigt, hvori han tilstod sine nærgaaende Angreb paa Biskoppen og bad om Forladelse — med dyr Forsikring om herefter ikke at „gravere“ ham med slige Beskyldninger, men stedse holde sig til sin Tekst og saadanne Talemaader, som stemte overens med den augsburgske Konfession, samt ikke „blande mig i disse Tidens Noviteter“. Dette nægtede han imidlertid, men han tilbød at give en skriftlig Undskyldning og love at udvise Ærbødighed og Lydighed mod sin foresatte. I sine Prædikener vilde han i „Sagtmodighed“ straffe Synden med al Alvorlighed, dog uden at „chokere“ nogen eller tale af „kødelige Affekter og Passioner“, hvad han hidtil som en Jesu Kristi Tjener heller ikke havde gjort.

Da man saaledes var lige vidt, truede Biskoppen med at gaa Rettens Vej for paa denne Maade at skaffe sig Oprejsning. Men han maa ikke have gjort det, hvad Grunden saa har været, thi vi hører ikke mere til Sagen. Derimod vakte Beyerholms Optræden Opmærksomhed paa højere Steder, og to Aar

senere (1737) blev han udnævnt til Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus og Provst for Ning Herred, det Embede, Hygom arvede ved hans Død Aaret efter.

Men ogsaa paa Katedralskolen gik Bølgerne højt.⁹⁾ Hørerne paavirkede adskillige af Disciplene, der kom ind i stærke Sjælekampe og siden med mere Nidkærlighed end Forstand optraadte som yderlig-gaaende pietistiske Prædikanter saavel i Hospitalskirken som i visse Landsbykirker i Omegnen. Dette blev dog forbudt af Biskoppen, da deres umodne Tale vakte Forargelse hos mange. Det samme var Tilfældet med Hørernes, og Anchersens Formaninger hjalp ikke meget. Mest irriteret har denne vistnok været paa *Mt. Seerup*, Stiftsprovstens Søn, som i sin Tid, da han var Præst ved Trinitatis Kirke i København, havde opholdt sig i hans Hus; han blev tilkaldt til Bispegaarden og maatte der høre Bebrejdelser, fordi ogsaa han havde talt om Bodskampen, den salige Fortvivlelse og den naturlige Tilstand. Men da han kun vilde love ikke at sige noget, som stred mod Guds Ord og Konfessionen, slog Biskoppen sig til Taals hermed, idet han dog raadede ham til at undskylde sig for sine Tilhørere, fordi han havde brugt Udtryk, som var dem uforstaaelige.

I Byen var der stadigvæk Røre, og Rygtet gik, at Hørerne brød med de gamle Overleveringer, og at de var ved at indføre andre Skikke ved Undervisningen paa Skolen samt var i Uoverensstemmelse med Rektor *Falster*. Helt urigtigt var det ikke, idet nogle af dem paa egen Haand havde erstattet de hidtil anvendte Katekismusforklaringer med en pietistisk præget, som imidlertid ikke var censureret, og det var vist ikke tvivlsomt, at de i det hele var misfornøjede med Falsters Ledelse. Her greb nu Anchersen atter

ind, og Hørerne maatte paa hans og Rektors Bud falde til Føje og atter benytte de kasserede Bøger.

De led altsaa her et Nederlag i første Omgang. Men ogsaa de blev husket i København, og det er ejendommeligt at se, hvor hurtigt adskillige af dem kom i Embede. Seerup blev 1736 Kateket ved Holmens Kirke i Hovedstaden, 1738 Kapellan ved Vaisenhuset og 1741 Sognepræst i Faaborg,¹⁰⁾ og af de andre blev *Bagge Ussing* først Seerups Eftermand ved Holmens Kirke og derefter 1740 Præst i Lyndby,¹¹⁾ mens *Andr. Fog* 1738 blev Hjælpepræst hos sin gamle Farbroder ved Katrinekirken i Ribe og 1741 fik Embede i Skærbæk; her mildnedes hans strenge Forkyndelse under herrnhutisk Paavirkning, og der opstod en Vækkelse i Sognet.¹²⁾ *Joh. Kinast* kom ved Hofpræst Bluhmes Hjælp til at prædike for Kongen, der syntes saa godt om ham, at han gjorde ham til Sognepræst for Frederiksberg,¹³⁾ og *Peder Thun* blev 1742 kaldet til Hjortlund.

Det var sikkert Fog og Thun, som, da de andre hurtigt kom fra Byen, sammen med den førnævnte N. Astrup, der fik Beyerholms Plads ved Hospitalskirken, holdt Vækkelsen i Gang. 1742 blussede den igen stærkt op i sin gamle utaalsomme Form. Den senere Præst i Hvidding, *Joak. Evald*, som var Elev paa Skolen 1743—46, fortæller fra den Tid, at Lederne ikke vilde godkende hans Omvendelse, da hans Bodskamp ikke havde været haard nok, og at han derfor kunstigt fremtvang en urigtig Uro, dog uden at faa Fred. Det samme gjorde, mente han, mange.¹⁴⁾ Han sluttede sig siden til Herrnhuterne.

Af Byens Præster i disse Aar var Stiftsprovsterne *Broder Brorson* (1736—37) og *Hans Adolf Brorson* (1737—41, derefter Biskop) vel Pietister, men af en

mild og forsonlig Type. H. A. Brorson, som 1739 udsendte „Troens rare Klenodie“, samlede en stor Tilhørerskare om sin Forkyndelse, der dog muligt under Paavirkning af Fanatikerne havde en haardere Klang, end han egentlig selv ønskede, saa han mod sin Natur har udtalt sig dømmende om dem, han inderst inde ansaa for Medkristne. Paa den Maade kan man maaske forstaa den herrnhutiske Emisær *Grassmanns* gripende Beretning om, at Brorson i 1746 var i stor Anfægtelse over at have været en Fjende af „Brødrene“, skønt han elskede dem og holdt dem for Guds Børn. — Ogsaa Stiftsprovst *Peder Stokkemark* (1741—66), der blev kaldet i Stedet for den allerede udnævnte residerende Kapellan ved Frue Kirke i København, *Bredenberg*, som Hofpræst *Bluhme* beskyldte for at være en Kættermager,¹⁵⁾ var moderat Pietist. Han oversatte nogle Andagtsbøger fra Engelsk.

Pietist var maaske ogsaa *Nic. Clausen*, residerende Kapellan ved Domkirken og Kompastor i Seem (1732—46). Da Brorson 1742 visiterede derude, prædikede han om Menneskets Genstridighed mod Guds Naade, et pietistisk Tema; Ungdommen var vel undervist. Til Retningen regnedes ligeledes den som historisk Samler bekendte *David Grønlund*, der sagtens blev paavirket af den, mens han som Huslærer opholdt sig i en stærkt aandeligt bevæget Egn i Sydnorge. 1747—77 var han residerende Kapellan ved Katrine Kirke og Kompastor for Seem. Han har dog næppe været særlig udpræget, men han var paa Grund af sit smukke Organ en yndet Prædikant. Indholdet har imidlertid vist ikke svaret hertil.¹⁶⁾ 1754 klagede Beboerne i Seem over, at han og Kapellan Haard ved Domkirken sløsede med Gudstjeneste og Katekisation; der begyndtes tidt 3 à 4 Timer for sent, saa Folk først kom

hjem henimod Aften. Grønlund forsvarede sig med at henvise til, at Tjenesten i Ribe skulde passes, og at hans Helbred ikke var saa godt, men Biskoppen dekreterede, at fremtidig skulde der i Seem begyndes Kl. 8 om Sommeren og Kl. 9 om Vinteren; samt at Katekisationen ikke maatte forsømmes.¹⁷⁾ Alligevel skal Grønlund have interesseret sig for Forbedring af Skolevæsenet derude, og Brorson satte Pris paa ham; 1757 prædikede han ved Visitatsen „efter Sædvane ypperligt“ om „Kristi Kundskab Ypperlighed“.

Ved N. Astrups Død 1744 blev Feltpræst ved *Garden Morten Dam* hans Efterfølger. Vi ved ikke noget om hans Virksomhed, men Brorson gav ham 1752 en god Anbefaling for at være grundig og opbyggelig i Lærdom og alvorlig og eksemplarisk i Levned,¹⁸⁾ saa han har rimeligvis, ligesom den tidligere Vaisenhuslærer *Jens Hobroe*, der 1743—45 var Kapellan i Byen, været Pietist.

Derimod kunde *Jørgen Sølle*, 1741—47 Kapellan hos den gamle Fog ved *Katrinekirken*,¹⁹⁾ ikke komme til Rette med den herskende, yderliggaaende Bevægelse, og da han prædikede denne for meget om Naaden, stempledtes han som Herrnhuter uden dog dengang at være det. Først da han ved *Grassmanns Besøg* i Ribe kom i Forbindelse med Brødremenigheden og i dens Forkyndelse af Syndernes Forladelse hørte den Tone, han havde savnet hos de andre, tog han sit Parti og deltog nu bl. a. i herrnhutiske Præstemøder paa Fyn. Senere gik han til Tyskland, studerede i *Marienborn* og endte som herrnhutisk Præst i Amerika.

Hvilken kirkelig Retning *Adam Thillerup*, 1735—38 Præst i *Farup*, indtog, er ikke klart. Han arbejdede for Skolevæsenets Forbedring, men kom ved

sin kværulerende Optræden i stærk Modsætning til Befolkningen og var stadig indviklet i Proces. 1738 klagede nogle af Bønderne over, at han 2. Paaskedag havde afvist deres Børn fra Konfirmation, efter at de i lang Tid to Gange ugentlig var mødt til Overhøring, baade Søndag og Onsdag, efter Luthers Forklaring. Resultatet kendes ikke, men det ses, at Biskoppen har tilraadet Provsten at søge at ordne Sagen uden at tage sig alt for meget af Præstens Henvendelser.

Hans Eftermand, *Aug. Henrichsen* (1738—51), en Raadmandssøn fra København, var blevet vakt i Husset hos Christian VI.s gamle Lærer, Etatsraad Schrøder, og havde studeret ved de pietistiske Universiteter i Halle og Giessen; ved sin Ankomst til Farup skrev han i Kirkebogen: „Herren give mig Barmhertighed og Naade til at føde hans Menighed efter hans Vilje og bevare mig for Processer.“¹⁹⁾

Helt undgik han dem dog ikke, skønt han i sin Imødekommenhed overfor Bønderne endog tillod dem selv at afgøre, hvad de vilde give i Tiende. Da han nemlig i en Ligprædiken havde talt stærke Ord om en afdød Dranker, affødte det Sagsanlæg mod ham, og da han var saa uklog at nægte Anklageren Nadveren, fik han en kongelig Befaling til offentlig i Kirken at afbede denne Forseelse. I sin Forlegenhed henvendte han sig da til Hofpræst Bluhme, og da denne overfor Kongen roste ham som en tro og redelig Kristi Tjener, og Brorson erklærede ham for en af sine frommeste Præster, befalede Christian VI, at Sagen foreløbig skulde indstilles, idet han dog samtidig paa lagde Biskoppen at formane Henrichsen til i Fremtiden at vise mere Forsigtighed.

Henrichsen kom iøvrigt til at slutte sig til Herrnhuterne og deltog som Sølle i Sammenkomsterne paa

Fyn; den Vækkelse, der opstod i Sognet, og som skal have omfattet „13 Sjæle“, var præget af dette hans Standpunkt.²¹⁾

Den næste Præst paa Stedet, *Karsten Volquarts* (1751—70), arbejdede ihærdigt med Skolesagen, og det lykkedes tilsidst „den kære Mand“, som Brorson kalder ham, at faa Bønderne til at love at bygge et Skolehus. Om hans Indstilling overfor Vækkelsen kan intet oplyses.

I Vester Vedsted var 1738—79 *Jens Høhne* Præst (Provst fra 1752), efter fra 1733 at have været Subrektor ved Ribe Katedralskole. Her oplevede han en Vækkelse, som blev bestemmende for hans senere Liv.²²⁾ Han holdt gudelige Forsamlinger i sin Præstegaard, hvortil ogsaa Brorson kunde indfinde sig, og han arbejdede trods Bøndernes Træghed for et bedre Skolevæsen. Men han var sygelig og som adskillige andre Pietister tungsindig, saa han tilsidst ikke mente sig skikket til at være noget for de c. 20 vakte, der var i hans Sogn, men henviste dem til kirkelig Betjening hos den førnævnte Joakim Evald i Hvidding.²³⁾ I dette Sogn omtaler Brorson ved sin Visitats 1745, at der for 7 à 8 Aar siden havde været en Vækkelse, men vi faar ikke nærmere Besked om den hos ham. Maaske har den staaet i Forbindelse med det store Røre i Ribe i Aarene efter 1735 og er da som Bevægelsen i Hygum atter hurtig forsvundet igen. Som tidligere omtalt var Evald, der kom til Stedet 1764, blevet vundet af Herrnhutismen; han gjorde et stort og godt Arbejde paa Egnen.

1742 blev som omtalt foran Hørerer Peder Thun i Ribe Præst i Hjortlund, hvor han virkede efter lignende Retningslinier som paa Katedralskolen, strengt og myndigt.²⁴⁾ Der synes dog ikke at være blevet

nogen Vækkelse i Sognet, og hans skrappe Optræden bragte ham mere end een Gang i Modsætning til Befolkningen. Da saaledes efter en Altergang i 1746 kun een af ti nadversøgende lagde en Søsling i Kirkebøssen, bebrejdede han dem heftigt, at de foragtede Jesu Kærlighed og hans Formaning, og han sagde som Simon Peter til Simon Troldmand: „Eders Penge blive eder til Forbandelse!“²⁵⁾ Da Jep Eliassen fra Gredstedbro svarede, at de jo kunde give hjemme, men maaske ønskede Præsten Penge i Bøssen for at faa Ros, blev Thun vred og klagede over ham til Biskoppen. Jep Eliassen forsvarede sig med, at Sammenstødet først var sket efter Gudstjenestens Afslutning, han mente, at der intet fordømmeligt kunde være for dem, der var i Kristus, og de havde jo lige været til Alters; derfor var det urigtigt at sige, at de blev fordømt ved deres Penge. Det var ikke den aabenlyse Given, det kom an paa, og det gavnede heller ikke, om man skænkede alt bort, hvis man manglede Kærlighed. Om Præsten skrev han, at han ikke klagede paa hans Prædikener, men han holdt ikke fuld Messe, og han besværede sig over, at han kun faa Gange havde besøgt hans gamle Moder, som i 10 Aar havde været meget anfægtet. Formodentlig er Sagen endt med et Forlig, da Brorson stævnedes Parterne til at møde hos sig i Bispegaarden.

Hvad der laa bagved Afvisningen af en Kvinde fra Nadveren i 1752, vides ikke, men naar Thun til Biskoppen besværede sig over, at en Pige fra hans Sogn søgte Konfirmation hos en anden Præst, ser man heraf, at han har været streng i sine Krav til de unge og ikke var afholdt af Befolkningen. At denne trods Regeringens Forbud vedblev med sine Julelege, var ham naturligtvis ogsaa en Torn i Øjet. 1755 indberetter

han, at det stadig er galt fat, og at to Bønder har givet Husly til disse Sammenkomster; han spørger derfor Biskoppen, om det skal angives for Stiftsøvrigheden til „bemeldtes Afstraffelse og Forargelsens Forebyggelse“. Brorsons Svar gik ud paa, at det var den verdslige Øvrighed, som skulde tage sig heraf. Thun døde 1778.

Efter i 14 Aar at have været Degn i Hemmet blev *Christoffer Fjord* lige efter theologisk Embedseksamen Præst i Jernved (1733); dette kunde tyde paa, at de ledende pietistiske Kirkemænd har ment i ham at have en Meningsfælle. Men under alle Omstændigheder har han ikke været sin Stilling voksen,²⁶⁾ og hans fortvivlede Formuesomstændigheder var et stadigt Samtaleemne i Sognet, ja det gik saa vidt, at en Bonde gjorde Udlæg i Præstegaarden for Gæld. Vel siger Brorson fra en Visitats paa Stedet 1744, at han prædikede opbyggeligt og var sagtmodig og flittig i sit Embede, men han har utvivlsomt manglet Karakterfasthed og trods sin gode Vilje ikke kunnet hævde sig. At Beboerne (1758) klagede til Biskoppen over, at der tøjredes Kreaturer paa Kirkegaarden, viser, at Præsten enten ikke vilde eller ikke kunde sætte sig i Respekt overfor Sognefolkene. Han tog Afsked 1763; sit sidste Leveaar skal han have gaaet Tiggergang i Jylland — sagtens til de forskellige Præstegaarde.

Mens Vækkelserne i Landsbyerne omkring Ribe med Undtagelse af Røret i Hygum næppe har antaget større Dimensioner, kan man vistnok sige, at Bevægelsen i selve Stiftsstadene, næst efter hvad der foregik i København, har været den mest udprægede i Kongeriget.²⁷⁾ Men derfor har den sikkert ogsaa, selv om vi ikke har nærmere Underretning derom, lidt samme

Skæbne, d. v. s. at den efter en hektisk Opblussen efterhaanden mistede sin Kraft for tilsidst helt at ebbe ud. I Hovedstaden tabte Pietismen i Løbet af 1740erne sin Betydning efter at have behersket det aandelige Liv fra Slutningen af 1720erne, og antager man, at Udviklingen er foregaaet paa en lignende Maade i Ribe, vil dette sige, at Bevægelsen ogsaa her omkring 1750 har udspillet sin Rolle, om end naturligvis enkelte stadig holdt fast ved det, de modtog gennem den. I Hygum faldt den endnu hurtigere sammen, som vi allerede har set. Den var nok i Stand til at bringe Uro ind i Menneskers Sind, men ved ustandseligt at holde dem Loven for Øje og dvæle ved Omvendelsens Vanskelighed, fik dens Forkyndelse et haardt og ukærligt Præg, og den formaaede kun daarligt at bringe de anfægtede Sjæle Trøst, saa meget mindre som de Følelser og ydre Foreteelser, den henviste til, i det lange Løb viste sig ikke at have kristelig Bærekraft. Følgen var, at ogsaa mange af de ægte Pietister vedblev at leve under et aandeligt Tryk, selv efter deres Omvendelse. Nogle af dem brød af den Grund tilsidst ud og sluttede sig til Herrnhustismen, i hvis Forkyndelse om Syndernes Forladelse uden forudgaaende menneskelige Præstationer („Kom som du er!“) de fandt den Fred, Pietismen ikke havde kunnet give dem. Joakim Evalds, Jørgen Sølles og Andr. Fogs Udvikling er i saa Henseende lærerig. Og som det gik dem, er det gaaet mange andre.

NOTER.

¹⁾ De Arkivalier, der i det følgende henvises til, findes i Ribe Bisparkiv (Landsarkivet, Viborg). ²⁾ Landemodeprotokol 1712 og 1713. ³⁾ F. Elle Jensen: Pietismen i Danmark. S. 47 ff. ⁴⁾ Kirkehist. Salm. 4-I-503 ff. ⁵⁾ Kirkeh. Saml. 5-IV-782 ff. ⁶⁾ Kirkeh.

Saml. 4-I-547; 5-IV-796 ff. 7) J. Lundbye: *Herrnhutismen i Danmark*, S. 109. 8) Kirkeh. Saml. 5-IV-786 ff. og 796 ff. Ribe Domkirkes Pakke 1492 ff. 9) C. Bruun: *Falsteriana* S. 10 ff. og 18 ff. 10) Kirkeh. Saml. 5-V-105 ff. 11) Kirkehist. Saml. 5-V-103 ff. 12) J. Brodersen: *Fra gamle Dage*, S. 243 ff. 13) Kirkeh. Saml. 5-IV-549. *Muemosyne IV*, S. 387. 14) *D. Kirketidende* 1892, Nr. 38. 15) Kirkeh. Saml. 5-IV-514. 16) *Fra Ribe Amt* 1939, S. 5. 17) *Biskoppens Kopibog* 23. Marts 1764. 18) Kirkehist. Saml. 3-V-711. Kirkeh. Saml. 5-II-353 ff. J. Lundbye: *Herrnhutismen i Danmark*, S. 101. 19) *Jydske Samlinger I-VIII* -33. 20) H. F. Rørdam: *Hist. Saml. og Studier III*, S. 202 ff. 21) *Sønderj. Aarbøger* 1939, S. 107. 22) *Vitaprotokol 1738*. 23) *Sønderj. Aarbøger* 1939, S. 98 ff. 24) *Frøs-Kalvslunds Herreds Pakke* 1542 ff. 25) *Apostl. Gern.* 8,20. 26) *Gørding Herreds Pakke* 1592 ff. 27) At den tidligere omtalte københavnske Præst *P. N. Holst*, som landsforvist paa Grund af sin Fanatisme, efter sin Benaadning søgte til Ribe, kunde tyde paa, at han der ventede at træffe ligesindede.
